

16.81x24.01	1/2	עמוד 28	77	31/08/2025	95471271-6
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

הדילמה הציונית :

יוסי ברנע

הדילמה הציונית

דן דינר: מלחמה זרה, פלשתינה א"י ומלחמת העולם השנייה, הוצאת מאגנס 2024, 271 עמ'

מלחמה זרה, שכותרת המשנה שלו משקפת חלק מהאירועים הנסקרים – פלשתינה א"י ומלחמת העולם השנייה – הוא ספר מעניין וקריא המשלב כמה זוויות התייחסות לסוגיה הנחקרת.

על עומק הכתיבה תעיד העובדה שכשליש מהספר מוקדש להערות ולמראי מקום. הספר עומד על התנהלות בריטניה המזרח התיכון, הן למול איטליה והן למול גרמניה, תוך התייחסות ליהודי וערביי הארץ ומערכת היחסים ביניהם. ניתן לסכם זאת בצייטטה מהפרק "טוברוק על הכרמל" לאמור: "מבחינת היישוב היהודי היתה מלחמת העולם השנייה מלחמה היברדית, שכן היא נחצתה על ידי שני צירי אירועים שונים. הם נכרכו זה בזה והתנתקו זה מזה חליפות: מחד גיסא, ציר המלחמה הרחבה, על מופעיה בלבנט ובמזרח התיכון, מאידך גיסא, כתולדה של התגוששויות בין יהודים, בריטים וערבים ערב המלחמה, בהיקף מצומצם ועל אש קטנה, ציר המלחמה על פלשתינה. מציאות זו חשפה דילמה ציונית יסודית: בעוד היהודים, כתוצאה מהרדיפה הנאצית נגדם, ניצבו באופן אוטומטי כמעט לצד בעלות הברית.... היה יחסם של הציונים לבריטים לאחר 'הספר הלבן' של 1939 שלילי ללא תקנה" (עמ' 140).

המדיניות הבריטית היתה פועל יוצא מן האינטרסים כמו גם האתגר של מהלכי איטליה וגרמניה. זו הראשונה כבשה את אתיופיה באוקטובר 1935 ודינר גורס שכך סומנה "תחילתה של ההתכווצות הגיאוגרפית של המרחב המזרח התיכון הבריטי המסוכך על הודו. הארגון מחדש של אותו מרחב מצא ביטוי מוסדי בהקמת פיקוד המזרח התיכון.... של הצבא הבריטי בקהיר תחת פיקודו של ארצ'בלד וייבל ביוני 1939" (עמ' 90).

במקום אחר הוא מתייחס – בהקשר לכיבוש אתיופיה – לאירוע שהתרחש ב-16.10.36 כשבמהלך פריקת אוניית משא בלגית ניזוקה אחת מהחביות שאמורות היו להכיל מלט ובבדיקתן נמצאו אקדחים, רובים ואף מכונות ירייה ואלפי כדורים. "התקרית הציתה תבערה. ערביי פלסטינה, שממילא כבר היו משוכנעים כי היהודים משתלטים על הארץ, קראו לשביתה.... עז א-דין אל קאסם ירד למחתרת והסתתר יחד עם חמושים.... נהרג זמן קצר לאחר מכן בקרב יריות עם המשטרה. דמותו, שרוממה למעמד של קדוש מעונה של המאבק הערבי פלסטיני שימשה השראה למעבר משביתה כללית, שהחלה באפריל 1936 לפעולות מזוינות נגד שלטונות המנדט והיישוב היהודי. המרד הערבי, אשר גאה בשני גלים וכוונה 'מהומות'... דוכא בידי תגבורת של חיילים בריטים שהגיעו בסתיו 1938, וחוסל

סופית שנה מאוחר יותר – ערב העימות האירופאי הגדול השני, שלימים התפתח לכדי מלחמת עולם" (עמ' 19). ובסכמו את כיבוש אתיופיה ותקרית חבית הנשק והמרד הערבי שדוכא, גורס המחבר: "סמיכות הזמנים של שני האירועים היתה דרמטית בכך שסימנה את סופו של השקט היחסי ששרר בשולי האוקיינוס ההודי ובמזרח התיכון מאז 1922 ואת תחילתו של משבר שבתוך שנים אחדות, ובמקביל להתרחשויות באירופה, עתיד להתפרץ כמלחמה עולמית שנייה" (עמ' 37). שמירה על הניטרליות של טורקיה במקרה של מלחמה היתה אינטרס ראשון במעלה של מעצמות המערב שביקשו למנוע שיחזור המהלכים ממלחמת העולם הראשונה של הצטרפות האימפריה העותמנית לגרמניה ולבנות בריתה.. לאחר חתימת הסכם ריבנטרופ מולוטוב באוגוסט 1939 והפלישה הגרמנית לפולין בספטמבר 1939 פיקוד המזרח התיכון תפס לצד איטליה וגרמניה גם את רוסיה כיריבה פוטנציאלית במרחב הסמכות שלו. כדי להחליש את גרמניה וגם את רוסיה שקלו הבריטים בתחילת 1940 להפציץ את שדות הנפט הרוסיים בקרבת באקו, פעולה שתוכננה לצאת מעיראק ומסוריה ונקראה בשמות הקוד "תוכנית אווירית 106", או מבצע "רומח" (עמ' 91).

חשוב לציין כי מדיניות ההימנעות ממלחמה, בהתאם לשאיפה הבריטית הכוללת להגיע ל"הסדרה" של האינטרסים השונים בתקופה המתוחה אז, נבעה מחולשתה הכלכלית והצבאית הכרונית של האימפריה (עמ' 40 ופירוט שם). אגב זאת, בשנת 1938, בשיאו של המרד הערבי בפלסטינה, המליצו ראשי מטה ההגנה הבריטי להתייחס לאזור שבין האוקיינוס ההודי לים התיכון כאל יחידה אחת – עמדה שהיה שותף לה גם משרד החוץ, עם התפיסה המרחבית המיוחסת לו "השלום האורגני" הערבי (עמ' 46). כלומר במקרה של מלחמה עם גרמניה, איטליה ויפן – התקרבותן הביאה את בריטניה לראות באזור עמוד תווך של אסטרטגיית ההגנה האימפריאלית הבריטית.

הפיקוד הבריטי נערך לעימות צבאי עם ברית המועצות מעבר לקווקז ובשטחים הצפוניים של איראן ועיראק. היו עדויות על ריכוזי כוחות רוסיים במרחב עבר-הקווקז והתרחישים הבריטיים לכך נותרו בתוקף גם לאחר מבצע ברברוסה, גם נוכח התקדמות הגרמנים, במקרה שהצי המלכותי יאבד את השליטה על הים התיכון הוחלט במטה הכללי על נטישת מצרים, תעלת סואץ ופלשתינה. בתרחיש כזה יהיה על הכוחות לסגת לכיוון המפרץ הפרסי ומזרח אפריקה, ושם ההגנה הבריטית תתפרש על קו בצרה-ערך-מומבסה, "קו שאין ממנו נסיגה" (עמ' 92).

כפועל נבלמו כוחות הגרמנים ותנועת המלקחיים הגרמנית לכיוון המזרח התיכון נבלמה בשתי נקודות המפנה היבשתיות העיקריות של מלחמת העולם. בסתיו 1942 באל עלמיין ובחורף 1942-1943 בסלינגרד (עמ' 90).

המבט על פלסטינה א"י ראשיתו בהשפעתן של מדינות ערב על תנועת השביתה בפלשתינה, "שהוכיחה את יעילותה בסתיו 1936. אז, בתיאום עם ענפי ההדרים המושבתים, הושתתה

95471272-7	31/08/2025	ענתון 77	עמוד 29	2/2	16.5x23.6
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

הדילמה הציונית :

השבייתה והוקמה ועדת פיל. בעקבות הגל המחודש והעקוב מרם של המרד, החל בסתיו 1937, לאחר שהבריטים יזמו את ועידת סנט ג'יימס בלונדון בפרבר מארס 1938, הוזמנו נציגי המדינות הערביות לדיונים כצד שלישי... נעשתה שאלת פלשתינה לא רק לסוגיה בין ערבית, אלא במידה מסוימת גם לסוגיה בין אסלאמית" (עמ' 47).

מעניין שבזיכרון הקולקטיבי לא זכורות ההפצצות המטוסים של הגרמנים אלא דווקא אלו של האיטלקים. אף שהלופטוואפה תקף את הכוחות הפולשים הבריטים האוסטרליים והצרפתים החופשיים ב־8 ביוני 1941 משטחי פלשתינה ועיראק ובליה שבין ה־11 ל־12 ביוני - אז הופצצו חיפה ותל אביב (עמ' 85).

המחבר מתייחס גם לצבא אנדרס שהוקם ביוזמת הממשלה הפולנית הגולה בלונדון ובהסכמת מוסקבה, מיד לאחר פלישת גרמניה לרוסיה בקיץ 1941. צבא אנדרס נועד לסייע לארמיה הבריטית העשירית המוצבת בצפון עיראק להרוץ פלישה גרמנית מהקווקז. מנחם בגין היה כידוע חייל (שימש כמתורגמן) בצבא זה ואת אישור החופשה שקיבל הפך לניתוק מצבא זה, שחלק מיחידותיו הגיעו לפלשתינה. על צבא זה מסכם המחבר בפסקה את התובנות הבאות - "הקמת צבא אנדרס והצטרפותו אל הבריטים במזרח התיכון מאפשרות להגיע לתובנות שונות על הפקעת הסבוכה של השאיפות הפולניות, היהודיות, הסובייטיות והבריטיות. בסבך זה נכרכו זו בזו סוגיות של מדיניות רמת דרג של השתייכות אינדיבידואלית, כגון הדילמה הגיאופוליטית המתמשכת של פולין, שמצאה את עצמה בעל כורחה קרובה לברית המועצות ורחוקה מן המערב, וסוגיית היחסים הידועים לשימצה בין פולנים ליהודים" (עמ' 133). זאת ועוד "פקידים בריטים בכירים בלונדון ביטאו בתזכיריהם חשש כי חיילי צבא אנדרס היהודים עלולים לתרום להקמתו של כוח צבאי יהודי לאומי עצמאי בפלשתינה" (עמ' 138).

לדעת המחבר המלחמה העולמית התקרבה אל גבולות הארץ בכמה גלי אירועים. ביוני של שנת 1940 לאחר הכרזת המלחמה המפורשת של איטליה על אנגליה וצרפת הורה מוסולני - בניגוד לעצת הצבא - לפתוח במלחמה מלוב כנגד מצרים כדי להשתלט על תעלת סואץ. בשנת 1941 לאחר העברת החיילים הבריטים ליוון נפרצה החזית במדבר המערבי שנוצלה על ידי קורפוס אפריקה של רומל כשבשנת 1942 יחידות ממונעות גרמניות דהרו הן מכיוון הקווקז והן המדבר המערבי "במה שנדמה כתנועת מלקחיים המאיימת לפרוץ את מרחב ההגנה הבריטי על הודו... שלוש הפעמים הללו העמידו את עצם קיומו של היישוב בסכנה" (עמ' 144). ובהמשך מסביר המחבר שבמבט לאחור פלשתינה-א"י היהודית ניצלה מהשמדה הודות לשתי התפתחויות: החלטת היטלר - שנבעה מ"קבעונו האידיאולוגי" - לתת למבצע ברברוסה עדיפות על פני החזית במרחב המזרח התיכון והלבנט שסווגה לכן כמשנית, כמו גם תוצאות הקרב באל עלמיין בשנה שלאחר מכן, שבמהלכו הצליחו הבריטים להרוץ את התקדמות רומל לתוך מצרים. לאור הסיפא יש לציין שבקרב היישוב היתה מחלוקת בין רדיקלים שסברו שיש להחזיק מעמד ולהגן הן מפני מתקפת הציר והן מפני התקוממות ערבית לעומת אלו שגרסו שניתן להגיע להסדר כלשהו עם הכובשים והצביעו על הפוטנציאל הרב של פלשתינה בכלכלת המלחמה.

ניתוח המקרו של המלחמה מספק רקע והקשר הנחוצים לניתוח המיקרו ביחס לפלסטינה-א"י. הספר מעניין ומציג גם מידע שלא זכה עד כה לבולטות. אסיים בהערה על ליקוי קטן והוא הגדרת של יאיר שטרן בפעילותו כשליח האצ"ל בפולין כמי שהיה "רוויזיוניסט שהלך והתרחק מז'בוטינסקי בקיצוניותו" (עמ' 55).